

ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

УДК 347.68

Анохін О.М.

КОРАН І ХАДІСИ ІМАМА АЛЬ-БУХАРІ ПРО ГІДНІСТЬ ДЖИХАДУ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються основи права війни, що містяться в головних джерелах мусульманського права - у Корані і збірнику хадісов імама аль-Бухарі. Показується значимість і необхідність джихада для зміцнення і розповсюдження іслама. Розглядаються умови участі мусульман у священній війні, а також негативні наслідки для тих осіб, які відхиляються від цього.

Ключові слова: хадіси, імам аль-Бухарі, джихад, священна війна, боротьба на шляху Аллаха.

У широкому розумінні "джихад" можна розглядати як зусилля, здійснені в індивідуальній, соціальній і духовній сферах, спрямовані на реалізацію приписів ісламу, що означає рух (боротьбу) на шляху Аллаха. Тільки впорядкувавши всі імпульси й процеси відповідно до встановлених канонів, людина здатна перетворити власну тілесну природу, трансформувати належним чином суспільні стосунки, наблизитися до розуміння вищих духовних істин.

Згідно з релігійними основами історична перспектива поширення ісламу має наперед визначений характер і завершиться його тріумфом серед різних народів, що не виключає можливості застосування насильницьких дій для подолання спротиву так званих "невірних" (немусульман). Звідси випливає, що боротьба з "невірними", у тому числі й озброєна, є одним з видів джихаду. Тому у вузькому розумінні джихад може бути визначений як правова озброєна боротьба з "невірними", здійснювана для поширення релігії іслам серед усіх народів, результатом якої стане створення ідеального мусульманського суспільства.

Все це робить актуальним дослідження джихаду в правовому вимірі, де він є елементом мусульманської релігійно-правової системи – правом війни. У вітчизняній науці цій проблемі не приділено належної уваги. Деякі її аспекти – низку загальнотеоретичних питань – висвітлено в роботах А.А. Алієва, Н.В. Жданова, Л.Р.Сюкеяйна, Бехруза Хашматулли, однак ще не вивчено присвячені цій темі положення Корану [1] і суні в їх єдності та взаємодоповненні. У зв'язку з цим метою статті є встановлення релігійно-правових основ джихаду, викладених у головних джерелах мусульманського права.

Зазначимо, що значущість коранічних положень полягає в закріпленні фундаментальних установлень щодо суті й важливості джихаду в ісламі. Проте уточнення і розв'язок розпоряджень Корану зроблене в суні, зокрема в її головній частині – збірці хадісів імама аль-Бухарі (810-870 рр.). Слово "хадіс" – означає повідомлення, це

відомості про вчинки пророка Мухаммада, його вислови, оцінки, ухвалювані рішення тощо. Усі хадіси, включені в "Сахіх" аль-Бухарі [2], визнані достовірними, і тому при проведенні дослідження мають наукову цінність.

Правовірна війна виступає правом і обов'язком кожного мусульманина, про що одностайно сказано в Корані: "А тому боріться на шляху Господньому і знайте, що Аллах усе чує й обізнаний про все" (Коран, 2:244). Тобто Аллах повелів мусульманам битися на його шляху, ризикуючи своїм життям і жертвуючи своїм майном, тому що священна війна неможлива без виконання цих двох умов. Аллах закликав мусульман бути щирими під час джихаду і битися тільки задля того, щоб прославити Слово Боже, адже Він чує будь-які слова і знає про всі праведні й погані помисли, приховані в людських серцях. І якщо воїн, що б'ється на шляху Аллаха, твердо переконаний, що Він – усе чує і знає, то легко переносить усі тяготи війни [3, с. 210].

Разом із тим джихад є одночасно і колективною, й індивідуальною боротьбою мусульман, перепоручати яку іншим не можна. Як пише аль-Шафі'ї, "джихад, і зокрема участь в озброєних діях, обов'язковий для всіх без винятку (вірних), придатних до військової служби, так само як і молитва, паломництво, подавання милостині, і нікому не дозволено виконувати ці обов'язки за іншого, оскільки виконання їх одним чоловіком не веде до виконання свого обов'язку іншим чоловіком [4, с. 84].

Із цього виходить, що під джихадом (озброєною боротьбою) необхідно розуміти тільки битву з релігійного мотиву, а не корисливість, помсту тощо. У хадісі 102 зазначено: "Повідомляється, що Абу Мусса ... сказав: "(Одного разу до пророка ... прийшов якийсь чоловік, який запитав його: "О посланцю Аллаха, що таке битва на шляху Аллаха? Адже деякі з нас б'ються під впливом гніву, а інші – (під дією) люті". Він сказав: "На шляху Аллаха Всемогутнього і Великого знаходиться той, хто б'ється заради того, щоб над усе було слово Аллаха". Це ж підтверджується і в хадісі 1160: "Передають із слів Абу Мусси ..., що (одного разу) до пророка ... прийшов якийсь чоловік і сказав: "(Один) чоловік б'ється заради воєнної здобичі, (інший) б'ється заради слави, (третій) же б'ється напоказ, так хто (з них б'ється) на шляху Аллаха? (Пророк ...) сказав: "На шляху Аллаха (б'ється чоловік) що б'ється заради того, щоб над усе було слово Аллаха".

Про релігійну основу джихаду сказано і в хадісі 25: "Передають зі слів Абу Хурайри ..., що одного разу посланця Аллаха ... запитали: "Яка справа є найкращою?" Він відповів: "Віра в Аллаха і Його посланця". (Його) запитали: "А після цього?" Він відповів: "Боротьба на шляху Аллаха". (Його знову) запитали: "А після цього?" Він відповів: "Бездоганний хадж".

Тому достоїнство джихаду прирівнювалося пророком до значущості стовпів ісламу. У хадісі 1146 зазначено: "Повідомляється, що Абу Хурайра ... сказав: "(Одного разу) один чоловік прийшов до посланця Аллаха ... і попросив: "Вкажи мені на таку справу, яка дорівнює джихаду". (Спочатку пророк ...) сказав: "Я (не можу) назвати (таку справу)", а через деякий час запитав: "Чи зможеш ти ввійти до своєї мечеті і (безперервно) молитися, не слабшаючи, (а також безперервно) постити, не розговляючись після того, як учасник джихаду відправиться (на війну)?" (У відповідь йому цей чоловік) сказав: "Та хто ж зможе (робити) це?!"

І найкращий з людей той, хто веде боротьбу на шляху Аллаха. У хадісі 1147 читаємо: "Повідомляється, що Абу Сайд аль-Худрі ... сказав: "(Одного разу пророк

ка ...) запитали: "О посланцю Аллаха, хто є найкращим з людей?" Посланець Аллаха ... відповів: "Вірний, який веде боротьбу на шляху Аллаха, не жалюючи ні самого себе, ні свого майна".

Через таку високу значущість джихаду пророк вимагав від своїх сподвижників принесення клятви про їх участь у цій боротьбі. У хадісі 1215 зазначено: "Повідомляється, що Мудшаші' ... сказав: "(Свого часу) ми з моїм братом прийшли до пророка ..., якому я сказав: "Прийми в нас клятву в тому, що ми здійснили хіджру". (Пророк...) сказав: "(Час) хіджри пройшов". Я запитав: "Так у чому ж нам присягнутися (тобі)?" Він сказав: "У (тому, що ви сповідуватимете) іслам і (будете брати участь у) джихаді".

Участь у джихаді вимагала від мусульман повної самовідданості і готовності до кінця виконати свій обов'язок, за що їм буде призначена нагорода: "О ви, хто вірить! Чи не запропонувати вам обмінний торг, який від важкої кари вас позбавить? Вам – вірити в Аллаха і посланця Його і, на шляху Його б'ючись, віддати всі засоби і всю душу. Це найкраще для вас. О, якби ви тільки знали! А він пробачить вам ваші гріхи, в Сади введе, річками омить, у прекрасні палаци садів Едему. І в цьому – вище визнання (Аллаха). А також те, що вам таке миле, – Господня допомога і швидка перемога. Ти цю милостиву Звістку всім вірним провісти" (Коран, 61:10-13).

Ця нагорода чекає вірних після смерті в день Суду, а також і в земному житті як допомога Аллаха в їх повсякденних справах. Але найбільш гідними стануть ті вірні, які довели свою відданість Аллаху, загинувши на Його шляху, і ті, хто чекає смерті, б'ючись за справу Аллаха, сподіваючись бути убитими й опинитися в раю. У хадісі 1156 сказано: "Повідомляється, що Анас бін Малік ... сказав: "(Одного разу) мій дядько, Анас бін ан-Мадр ..., який не брав участі в битві під Бадром, сказав (пророкові ...): "О посланцю Аллаха, я не брав участі у твоїй першій битві з багатобожниками, але якщо (коли-небудь) потім Аллах дасть мені можливість битися) з ними, то, воістину, Аллах побачить, що я зроблю!" А коли в день битви під Ухудом мусульмани потерпіли поразку, він вигукнув: "О Аллаху, я приношу Тобі вибачення за те, що зробили ці, – маючи на увазі своїх товаришів – і (закликаю) Тебе, (засвідчити) мою непричетність, до (того, що зробили) ті!" – маючи на увазі багатобожників. (Сказавши ж це,) він рушив уперед і зіткнувся з (пробігаючим) Са'дом бін Му'азом, (якому) сказав: "О, Са'д Ібн Му'аз, (я прагну до) раю і до Господа ан-Надра! Воістину, я відчуваю його пахощі з боку Ухуда!" (А потім) Са'д сказав: "Не зміг я, о посланцю Аллаха, (зробити того) що зробив він!" Анас сказав: "А (після бою), знайшовши його вбитим і спотвореним багатобожниками, ми налічили на (його тілі) більше вісімдесяти ран від мечів, списів і стріл, і (був він) знівечений настільки, що) ніхто на зміг упізнати його, окрім його сестри, яка впізнала (Анаса) по пальцях його рук!"

Анас сказав: "І ми вважали ..., що саме про нього і про таких, як він, мовиться в посланому зверху аяті: "Серед відданих Аллаху є такі, хто вірний Договору з Ним, і серед них також є ті, які свою межу (на славу) завершили, як є й ті, що чекають (години своєї)" (Коран, 33:23).

Пророк також підтверджує слова Аллаха про нагороду, яка чекає на тих вірних, які б'ються на Його шляху. У хадісі 1148 зазначено: "Повідомляється, що Абу Хурайра ... сказав: "Я чув, як посланець Аллаха ... сказав: "Чоловік, що бореться на шляху Аллаха,

– і Аллаху відомо про того, хто бореться на шляху Його, – подібний до того, хто безперервно постить і молиться, і Аллах поручився за те, що якщо хтось бореться на шляху Його і гине, то Він уведе його в рай, (якщо ж ні), то Він благополучно поверне його назад з нагородою або з воєнною здобиччю".

Навіть одна битва на шляху Аллаха, що стала останньою для вірного, заслуговує на нагороду. У хадісі 1158 сказано: "Повідомляється, що аль-Бара ... сказав: "(Одного разу) до пророка ... підійшов якийсь чоловік, обличчя якого було закрито залізною (маскою), і запитав: "О посланцю Аллаха, (чи не слід мені спочатку) битися, а потім прийняти іслам?" (Пророк...) сказав: "(Спочатку) приймай іслам, а потім бийся". Тоді (цей чоловік) прийняв іслам, вступив у бій і був убитий, після чого посланець Аллаха ... сказав: "Він зробив мало, але нагорода (його буде) велика!"

І вже в раю цей убитий заслуговує на краще місце. У хадісі 1159 зазначено: "Повідомляється, що Анас бін Малік ... сказав: "(Свого часу) Умм ар-Рубайї' бінт аль-Бара ..., яка була матір'ю Харіси бін Суракі ..., прийшла до пророка ... і попросила: "О пророче Аллаха, чи не розповіси ти мені про Харріса? – а він був убитий стрілою, пущеною невідомим чоловіком, у день (битви під) Бадром. – Якщо він перебуває в раю, то я терпітиму, а якщо ж ні, я гірко плакатиму за ним!" (У відповідь їй пророк ...) сказав: "О Умм Харрісо, воістину, у раю є сади, і, воістину, твоєму синові дісталася (найкраща частина) Фірдауса!" відомо, що це найкраще місце в раю.

Маючи на увазі нагороду, яка чекає на загиблих у житті вічному, Аллах утішає вірних: "І про вбитих на шляху Господньому не говорять, що вони мертві. Ні! Вони живі, – Але цього досягнути вам не дано" (Коран, 2:154). Саїд Кутб, ширше коментуючи цей аят, пише, що полегли залишаються живими в настільки далекоглядному значенні, що ми з нашим обмеженим розумом не в змозі цього побачити і зрозуміти. Тому мученикам не роблять обмивання тіла, оскільки це обмивання повинне очистити тіло, позбавлене життя. Вони ж, полегли за справу Аллаха, чисті так само, як і живі. Крім того, їх хоронять у тому одязі, у якому вони прийняли мученицьку смерть. Оскільки вони живі, земний одяг повинен залишитися й убранням їх могили. Навіть сім'я не переживає розставання з цими борцями Аллаха як гірку і нестерпну втрату, оскільки, як живі, вони й надалі залишаються поблизу своєї сім'ї і своїх друзів. Зрозуміло, ми завжди повинні знати, хто такі ці "кровні свідки" (по-арабськи шахід, множина шухада), що продовжують жити. Вони ті, кого "вбили на шляху Аллаха". Тільки на шляху Аллаха, а не під яким-небудь іншим знаком або за яку-небудь іншу справу. На шляху Істини, яку Він послав, на шляху закону, який Він проголосив, на шляху релігії, яку Він вибрав: тільки на цьому і виключно цьому шляху. Будь-яке інше рішення, будь-який інший намір, будь-який інший ідеал виключають мученицьку смерть [5, с. 76, 77] .

Але, розуміючи це, пророк все ж таки сумував за сподвижниками, убитими на полі бою. У хадісі 1172 читаємо: "Повідомляється, що Анас ... сказав: "Зазвичай пророк ... не заходив до жодного будинку в Медіні, якщо не брати до уваги дому Умм Суляйм і (будинків) своїх дружин; (коли ж його) запитали (про причину цього), він сказав: "Воістину, мені шкода її, бо її брата убили, коли він був разом зі мною".

Нагороду отримає і той, хто буде поранений, б'ючись на шляху Аллаха. У хадісі 1155 зазначено: "Передають зі слів Абу Хурайри..., що посланець Аллаха ... сказав: "Присягаюся Тим, у Чий долоні душа моя, (якщо) хто-небудь буде поранений на шляху

ху Аллаха, – а Аллах краще знає про тих, хто отримає поранення на шляху Його, – він обов'язково з'явиться в День воскресіння (зі своєю раною) кольору крові (, від якої йти-ме) аромат мускусу".

Винагородженим виявиться і той, хто не брав участі в битві через поважну причину, але бажав цього. У хадісі 1169 говориться: "Передають із слів Анаса .., що під час одного з військових походів пророк ... сказав: "Воістину, залишилися за нами в Медіні люди, які затрималися (там) з поважної причини, (а все ж таки) перебували з нами, якою б гірською дорогою або ваді ми не йшли".

Нагорода чекає і того, хто спорядив воїна в похід або дбає про його сім'ю. У хадісі 1171 зазначено: "Передають зі слів Зайда бін Халіда аль-Джухані .., що посланець Аллаха ... сказав: "Той, хто спорядив воїна в похід на шляху Аллаха, сам узяв у ньому участь, і хто замінив собою учасника такого походу в турботах (про його сім'ю також) узяв у ньому участь".

Проте милосердя Аллаха до вірних виявляється в тому, що для осіб з фізичними вадами зроблено виняток, який звільняє їх від участі в джихаді. У хадісі 1166 читаємо: "Передають зі слів Сахля бін Са'да ас-Са'іді .., що Зайд бін Сабіт ... сказав: "Коли посланець Аллаха ... диктував мені аят (, у якому сказано): "Не однакові (один з одним) ті з вірних, які відсиджуються (вдома), і ті, що б'ються на шляху Аллаха ...", до нього прийшов Ібн Умм Мактум і сказав: "О посланцю Аллаха, якби я міг узяти участь у джихаді, я б (теж) обов'язково бився!" – а він був сліпим. І після цього Всеблагий і Всевишній Аллах послав (нове одкровення) Своему посланцеві .., нога якого, що торкалася моєї ноги, стала такою важкою, що я побоявся, що (моя нога) буде роздроблена. А коли (посилання одкровення) йому закінчилося, (виявилось, що) Всемогутній і Великий Аллах послав наступне: "... за винятком тих, хто має ушкодження ...".

Надалі відносно таких осіб наказано: " Ні на сліпому, ні на кривому, ні на хворому провини не буде (, якщо на війну він не піде)". Того, хто покоряється Аллахові і посланцеві Його, Аллах уведе в Сади, річками омиті; Того ж, хто відвернувся, покарає він тяжкою карою" (Коран, 48:17).

Окрім фізичних вад, від участі в джихаді звільняє і відсутність у вірного належних матеріальних засобів: "Але немає провини на тих, хто слабкий або хворий, або хто (з мізерного достатку свого) витратити не може (на шляху Аллаха), якщо вони щирі перед Ним і перед посланцем Його; І ніяких немає підстав бути проти тих, хто робить добро, – Аллах, воістину, всепрощаючий, милосердний! Немає і на тих (провини), які, прийшовши до тебе просити спорядження (для походу), почують від тебе: "Я не можу знайти, на чому відправити вас". Вони відходять, і очі їх наповнюються сльозами скорботи, що немає в них (добра) на потрібні витрати" (Коран, 9:91,92).

Таким чином, окрім зазначеної категорії осіб, для решти мусульман відсутня альтернатива участі в джихаді. При відмові битися на шляху Аллаха вірних чекає Господня кара, яка, як і нагорода, буде реалізована в земному житті і в День Суду.

Для мусульман звучить грізне попередження Аллаха про те, що в разі відмови виступити у військовий похід вони будуть позбавлені свого статусу обраних і замінені іншим народом: "О ви, хто вірує! Що ж ви, коли вам говорять: "За справу Господа в похід ідіть!" – до землі з важким серцем тулитеся? Невже втікам ближнього життя ви віддасте перевагу перед блаженною вічністю другого буття! Утіхи ближнього життя

такі нікчемні порівняно з насолодою другого буття. І якщо в похід ви не підете, покарає вас Господь лютою карою, замінить вас іншим народом – Ви ж шкоди Йому ні в чому не заподієте, – Адже могутній Він над усім і вся!" (Коран, 9:38,39).

Особи, що без поважної причини відмовилися виступити разом з пророком у воєнний похід, втрачають можливість реалізувати це право в майбутньому. Для них участь у джихаді стає забороненою, і їх чекають муки Пекла: "І раділи за спиною посланця такі, які (у своїх будинках) залишилися (і не вирушили в похід). Їм тягарем було на шляху Господньому старатися добром своїм і життям, і говорили вони (тим, хто виступив в похід): "У жару таку не йдїть!" Скажи: "Але ще жаркіший вогонь Пекла!" О, якщо б тільки зрозуміли вони! Але хай вони трохи посміються, – Адже їм доведеться багато плакати, це як відплата за те, що (їх справи їм) передували. І якщо Аллах поверне тебе до їх кола і вони почнуть у тебе просити, щоб ти дозволив їм піти з тобою (в похід), скажи: "Ви ніколи зі мною не підете і ніколи не битиметеся з ворогом (в одному ряду) зі мною. Вам першого разу приємніше було відсиджуватися, – Сидїть же з тими, хто (і на цей раз) відсиджуватися побажає" (Коран, 9:81-83).

Абд Ар-Рахман Сааді підкреслює, що в схожому одкровенні Всевишній сказав: "Ми відвернемо серця і очі їх, оскільки вони не вірили в це спочатку" (6:110). І якщо чоловік відмовився від виконання релігійного припису, коли йому була надана така можливість, то Аллах не допомагає йому виконувати цей припис пізніше, і багато обставин заважає йому зробити це. Таке поводження з лицемірами було покаранням для них, тому що всім мусульманам стало відомо, що Аллах заборонив їм брати участь у джихаді через те, що вони не послухалися Його вперше. Для лицемірів це було ганьбою і покаранням, а для решти людей – застереженням від таких учинків [3, с. 776].

Упосліженість таких осіб виявляється і в тому, що навіть після смерті заборонено молитися за них: "І ніколи ні про одного з них, хто помер, не молися і (на молитву) при його могилі не ставай, – Адже він (за життя) не увірував в Аллаха і посланця Його, цей світ покинувши нечестивим" (Коран, 9:84). Тобто відмова взяти участь у джихаді прирівнюється до невіри, тому ні за яких обставин Аллах не прийме заступництва про відмовників.

Викладене свідчить, що джихад є одним із стовпів ісламу, а правовірна війна з "невірними" – найважливішим його напрямом. Мета цієї війни – поширення релігії іслам на всій землі і побудова ідеального мусульманського суспільства. Участь у такій війні виступає правом та обов'язком кожного мусульманина. А це вимагає повної самовідданості і готовності заради справи боротьби поступитися майном, сім'єю, життям. Найбільш гідними стануть ті вірні, які довели свою відданість Аллахові, загинувши у священній війні. Їм обіцяно рай як нагороду після смерті в день Суду. Тих же, хто ухилився від джихаду, чекає покарання – пекло. Ця концепція покладена в основу складового елемента мусульманської релігійно-правової системи – права війни – і відіграла вирішальну роль в історії відносин мусульман з іншими народами.

Список використаних джерел та література:

1. Коран. Перевод смыслов и комментарии Имам Валерии Пороховой. – 8-е изд. – М. РИПОЛ классик, 2006.
2. Сахих иль-Бухари. Пер. с араб. В.М. Нирша. – М.: Умма, 2005.
3. Саади, Абд ар-Рахман ибн Насир. Толкование Священного Корана. В 2-х т. Т. 1 /Пер. с араб. Э.Р. Кулиева/. – М.: Умма, 2006.
4. Al-Shaf'i, Risala, trans. M. Khadduri as Islamic jurisprudence, Baltimore, 1961.
5. Значение и смысл Корана. В 4-х т. Т.1 /Пер. араб./ А.С. аль-Манси, С. Арифь. М. Саурино, 2002.

Анохин А.Н. Коран и хадисы имама аль-Бухари о достоинстве джихада: историко-правовой аспект.

В статье рассматриваются основы права войны, содержащиеся в главных источниках мусульманского права – Коране и сборнике хадисов имама аль-Бухари. Показывается значимость и необходимость джихада для укрепления и распространения ислама. Рассматриваются условия участия мусульман в священной войне, а также негативные последствия для тех лиц, которые отказываются от этого.

Ключевые слова: хадисы, имам аль-Бухари, джихад, священная война, борьба на пути Аллаха.

Anokhin A.N. Qur'an and hadith imam al-Bukhari on the merit of Jihad: historical-legal aspect.

The article examines the fundamentals of military law which are contained in the main sources of Mohammedan law - Koran and the hadith collection of Imam Al-Bukhari. The significance and need of Jihad for the strengthening and expansion of Islam are pointed out. The article also considers conditions of getting the Moslem to take part in the sacred war and negative consequences for those who try to evade.

Key words: hadith, imam Al-Bukhari, Jihad, sacred war, strife on the path of Allah.

Надійшла до редакції 16.03.2009 р.